

İLÂHIYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHIYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1964

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ . 1964

Yıl: 1964

Cilt: XII

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1964

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ . 1964

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>L'İslam en face du Problème Orient et Occident</i> 1
" " " " "	: <i>Şark-Garp Problemi karşısında İslâmiyet</i> 21
Hıfzırrahman RAŞİT ÖYMEN	: <i>İslâmiyette Öğretim ve Eğitim hareketleri</i> 35
Doç. Dr. İbrahim AGÂH ÇUBUKÇU	: <i>İhvân As-Safâ ve Ahlâk Görüşüleri</i> 43
" " " " "	: <i>Mutezile ve Akal Meselesi</i> 51
Osman KESKİOĞLU	: <i>Mûsa Cârullah</i> 63
Prof. Dr. BERNARD LEWIS	: <i>Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti</i> 75
Prof. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU	: <i>Bazı İslâm bilginlerinin toplum görüşleri</i> 83
Prof. Dr. Kâmrân BİRÂND	: <i>Existentialisme Üzerine II</i> 100
Prof. Dr. Zübeyr SİDDİKÎ	: <i>İslâm Hukukunda Hadis'in Yeri Çeviren</i> : Dr. M. Esad KILICER 113
ALY MAZEHERÎ	: <i>Müslüman Ortaçağda Eğitim ve Öğretim</i> : Çeviren Asis. Dr. Bahriye ÜÇOK . 119
İbrahim AGÂH ÇUBUKÇU	: <i>Prof. Necatî Lûgal ve Eserleri</i> 129
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>Rıfkı Melûl Meriç</i> 135
" " " " "	: <i>Prof. Dr. Kâmrân Birand</i> 139
Prof. M. Tayyib OKIÇ	: <i>Saraybosna Gazi Husrev Beğ Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu</i> 143
" " " " "	: <i>İslâm Hukukunda Muhakeme Usulüne Dair Bir Eser</i> 153
Doç. Dr. İ. TUNALI	: <i>Felsefenin Işığında Modern Resim I.</i> : <i>Impressionism</i> 155
N. ÖNER	: <i>Abdülkadir Erener</i> 158
Asis. Esat COŞAR	: <i>Behçetü'l-Hadâ'ik'in Yeni Bir Nüshası</i> . 159

BEHCETÜ'L - HADÂ'İK'İN YENİ BİR NÜSHASI

Asistan: Esat COŞAN

Emekli hâkim İbrahim Tollu merhum'un, muhterem vârisleri tarafından Fakültemize bağışlanan kütüphanesini, kitap ve müellif isimlerini havi bir liste tanzim ederek teslim alın-ken yazma bir eser dikkatimizi çekmişti. İbrahim Tollu Beyin kimliğini ve kütüphanesinin önem derecesini belirtmeyi, kitaplarının tanıtılmasını, -ileride inceleme imkânları tahakkuk ettiğinde hazırlamayı düşündüğümüz-mufassal bir yazıya bırakarak, burada bu türkçe yaz- ma hakkında bazı bilgiler vermekle yetineceğiz. Eser üzerindeki çalışmaların devam ettiği şu sıralarda yazımız'ın faydalı olacağını umuyoruz¹.

Söz konusu yazma, yeni bir *Behcetü'l-hadâ'ik* nüshasıdır. *Behcetü'l-hadâ'ik*, içinde dinî - ahlâkî bilgiler bulunan ve yer yer de manzum kısımlara sahip 41 bölümlü (bölümler *meclis* diye adlandırılmıştır) bir vaaz kitabı olup, taşıdığı kelime ve sözdizimi özellikleri, ifade tarzı ve bediî hüviyeti bakımlarından son derece kıymetli, eski bir dil yadigarıdır. Sayın Doç. Dr. Muharrem Ergin eserin önemini şu sözlerle belirtiyor:

"Son zamanlarda . . . türkoloji sahasında büyük keşifler yapılmıştır. Bu keşiflerin başın- da . . . *Behcetü'l-hadâ'ik* ile *Şerhü'l-menâr* gelir . . . Eski Türkçeyi Batı Türkçesine bağlayan, Batı Türkçesinin XIII. asırdan önceki durumunu, başlangıcını içine alan, aşağı yukarı bir iki asırlık çok önemli devre, metinleri ele geçmediği için Türk dilinin başlıca karanlık dev- resi olarak kalmıştır. Bu devrenin ilk metinleri olarak ele geçen bu iki eser işlendikten sonra bu karanlık devreyi geniş ölçüde aydınlatacaktır. Onun bu iki eserin ortaya çıkmasına tür- kolojide son zamanların en büyük keşfi, belki de *Divânu luğâti't-türk*'ten sonraki en önemli keşfi olarak bakmak yanlış olmaz"².

Eserin şimdiye kadar iki nüshası mâlûm olmuştur. Birincisi şimdi Bursa'da Orhangazi Camiine bitişik kütüphanede bulunan Kurşunluoğlu kitapları arasında, tasavvuf kısmı No. 5 de kayıtlı olup, Sayın Sadettin Buluç tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bu nüsha 703 hicrî/ 1303 milâdî senesinde Şeyh 'Alî b. Muhammed tarafından istinsah edilmiş olup, dili değiştirilmemiş ve özellikleri iyi korunmuş olduğundan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından faksimile edilmiştir³.

İkinci nüsha, şimdi Süleymaniye Kütüphanesine taşınmış olan Fatih Kütüphanesi, İbrahim Efendi Kitaplığı No. 354 de kayıtlı olup, Muharrem Ergin tarafından bulunmuştur. Bunun istinsahı daha muahhar olduğu gibi (hicrî 880), dil hususiyetlerini de kaybetmiş, tamamıyla XIV-XV. yüzyıl Anadolu türkçesine çevrilmiş durumdadır.

1 Teslim alınan kitapların büyük bir kısmı şimdiki yer durumu ve sair sebeplerden dolayı bağlı ve paketli olduğu halde, aralarından bu nüshayı ayırarak bize inceleme imkânı bahşeden ilimsever kütüphane müdürü sayın İhsan İnan'a teşekkürü bir borç bilirim.

2 *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, cilt IX (1959), s. 137.

3 *Behcetü'l-Hadâ'ik* [yayımlayan] Prof. İsmail Hikmet Ertaylan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 859, 7+353 s., Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1960.

Eser ve muhtevası hakkındaki ilk tanıtma yazısı ve tıpkıbasım olarak bazı sayfalar İsmail Hikmet Ertaylan tarafından neşredilmiş⁴, daha sonra Sadettin Buluç tarafından da bellibaşlı dil özellikleri belirtilmiş⁵, çevriyazı ve tıpkıbasım olarak bazı kısımlarından örnekler verilmiştir⁶.

Eserin dil özellikleri ayrıca, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi bitirme tezi olarak talebe Mustafa Canpolat tarafından da incelenmiştir⁷. Şimdi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde asistan bulunan aynı şahıs, aynı konuyu doktora tezi olarak işlemektedir.

Nüshaları karşılaştırmak ve eleştirmek suretiyle tenkitli metnin hazırlanması üzerinde halen Sayın Prof. Sadettin Buluç ve asistan Mustafa Canpolat ayrı ayrı çalışmaktadırlar.

Gerekli olan bu bilgileri verdikten sonra bizim nüshamızı tanıtmağa geçebiliriz.

Nüsha, kendisine ait olmadığı hemen anlaşılan, miklepli, sırtı meşin, eski bir cilt arasındadır. 15×20 cm ebadında, az saykallı kalın kâğıt üzerine, çerçevesiz, 15 satır halinde, harekeli, okunaklı bir nesihle yazılmış olup, söz başı olan kelimeler kırmızı mürekkepledir. Türkçeden gayri ibarelerin üzeri kırmızı çizgi ile çizilmiştir. Yaprakları birbirine karışmış iken tarafımızdan düzene konulmuştur. 140. varaktan sonrası (20-41. meclisler) düşmüştür. Bununla beraber, son sayfalara hareke konulmadığı göz önüne alınarak, kitabın istinsahnın tamamı erdirilmediği de düşünülebilir. Varak 1a da "bu kitap düstür-i ekrem, müşîr-i eḫam, vezîrül-'azîm ḫazret-i Murâd Paşa ḫazretlerinin... 'Abdü'l-kerîm'in olup..." ibaresi ve 1b de "el-vâşîḫ bi'l-melik... el-faḫîr Süheyl b. 'Abdi'llâh" kelimeleri okunan bir mühür vardır⁸.

Kitabın adı, gerek 1b deki kırmızı mürekkep başlıkta, gerekse 2a da metin içindeki yazılışında, *Behcetü'l-ḫadâ'îḫ fî mev'izet'l-ḫalâ'îḫ* olarak tespit edilmiştir. Nitekim Bursa nüshasında da aynen öyledir. O halde tanıtma yazılarında üçüncü kelimenin *mev'izet* şeklinde kaydedilmesi esassızdır, aslında ya *mev'iz* veya şahsen daha uygun gördüğümüz *mevâ'iz* şeklinde olmalıdır.

Bu nüshayı baştan sona tetkik ettik. Maalesef yazar hakkında burada da hiç bir ip ucu mevcut değildir. Dil özellikleri Bursa yazması kadar muhafaza edilmemiştir. Arkaik unsurlar çoklukla Anadolu türkçesine çevrilmiştir. Yer yer dikkatsizlikler ve atlamalar da gözü müze çarptı. Bu durum nüshamızın daha çok karışık, ihtilâflı ve diğerlerince atlanan kısımların tesbitinde ve tenkitli metnin hazırlanmasında faydalı olacağını gösteriyor.

Bir fikir vermek ve diğerleriyle karşılaştırmayı mümkün kılmak üzere bazı parçaları takdim ediyoruz.

(Varak 1 b)

Ḥamd ü şenâ ol tañrıya kim yaratdı gökleri ay, gün, yılduzları birle. Döşedi yiri bir dür-lü ḫalk, dün i gündüz birle. 'Arşî aña duraḫ degül. Taḫte's-şerâ hem aña ırâḫ degül. Ḳadîm durur ḫadeşân aña irmes. Ḳâdir durur ziyâdet ve noḫşân aña degmez. Mekân yaratdı,

4 İsmail Hikmet Ertaylan, "VII h/XIII m. Asra Ait Çok Değerli Bir Türk Dili Yadigârı, Behcetü'l-ḫadâ'îḫ fî mev'izet'i-ḫalâ'îḫ", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, cilt III sayı 1-4 (1949), s. 275-294.

5 "Eski Bir Türk Dili Yadigârı Behcetü'l-ḫadâ'îḫ fî mev'izet'i-ḫalâ'îḫ", *aynı dergi*, cilt VI (1955), s. 119-131.

6 "Behcetü'l-ḫadâ'îḫ fî Mev'izet'i-ḫalâ'îḫ'den örnekler", *aynı dergi*, cilt VII 1-2 (1956), s. 17-44.

7 Tez No. 532, Mustafa Canpolat, Behcetü'l-ḫadâ'îḫ fî mev'izet'i-ḫalâ'îḫ incelemesi (1959-60), IV+115 s.

8 Nokta nokta kısımlar okunamayan kelimeler için kullanılmıştır.

mekân durur muyı (durmadı?). Vardı, kıyım zâtı birle, kimse anı var kılmadı. Onsekiz biñ 'âlemi yaratdı, kimsei kendüzine yâr kılmadı. Zâtınun nihâyeti yok. Şifâtinun gâyeti yok. Mevcûd durur vâcibu'l-vucûd, ilkinde ibtidâ yok. Bâkî durur dâyimu'l-vucûd, soñına intihâ yok. Zâhir durur ammâ göze görünmez. Bâtin durur amma göñülden gâyib olmaz

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
(63 b)

Cân u cihân-ı men, bu bir haber durur ma'rûf ve meşhûr, aydasın kim dürr-i menşûr, kitaplar içindedür maşhûr, ol erden kim لَعَمْرُؤُ anuñ hişâbı, عَفَا اللَّهُ anuñ kitabı, Ka'be anuñ mihrâbı, بَيْنَ النَّاسِ لِيُحْكَمَ anuñ dâdı, hüküm içinde bir dutar bilişi yadı, şefa'at kuşağın biline badı, Muhammed Muştafâ anuñ adı, şekerden şîrîn durur anuñ sözi dadı. Eyle haber virür kim kaçan Ramazan ayınuñ evvel şubhı yiri ağarsa, yimek içmek oruç dutanlara haram kılsa, andan mü'min muvahhid arı göñül ile şâfî sirr ile ve dürüst i'tikâd ile oruç dutmak niyyetin kılsa, melik (-i) zi'l-celâli, pâzişâh (-i) bî-zevâl nidâ kılar Rızvân'a kim -ol Uçmağ hazînedârı durur-Uçmağ kapuların açgıl bularuñ üstine, Ramazân ayı geçmeyince bağlamağıl. Dağı nidâ kılar Mâlik'e kim -[ol] Tamu hazînedârı durur - yâ Mâlik Tamu kapuların bağlağıl oruç dutanlar üstine, dağı hışım itmesün bularuñ üstine, Ramazân ayı geçmeyince açmağıl. Ve yâ Cebrâ'il sen yire ingil, şeytanları, dağı bularuñ oğlanları ves veselerin bağlağıl kim bularuñ oruç ve namâz'ın azdurmasunlar. Ve yâ Mikâ'il sen degme bir gökde bir 'alem dikgil benüm rahmetümden. Ve yâ ferîştelerüm siz kamuñuz yığılıñ benüm kulluğumdan ve namazuñuz ve tã'atuñuz müzdin cevabın Muhammed ümmetine virün, dağı bularuñ için yarlığanmak dileñ. Yâ Uçmağ bezengil. Yâ mü'min oruç dutmağa özengil. Yâ Rızvân Uçmağ kapusun açgıl. Yâ 'inâ [yet] yili rahmet saçgıl. Ve yâ Cebrâ'il dıvleri bukağulağıl. Yâ Mâlik Tamu kapusun bağlağıl. Ve yâ 'âşî yazukuñ için ağlağıl. Ve yâ hüriler görklenüñ. Ve yâ gilmânlar yıyılanuñ. Ve yâ mü'minler diñlenüñ. Ve Ramazan ayı doğdı, du'âlar göge ağdı, rahmet yağmuru yağdı, dıvleri vesveseden yığdı, fâsıkları kayğudan boğdı. Bu ay geldüğine mü'minler güvenürler, şâlihler sevinürler, 'âbidler kıvanurlar, fâsıklar gücenür (ler).

(88 a)

Bayram ol degül kimsen yeni ton geysel
Bayram ol durur Çalab kılun yazuğın yuysa
Bayram ol degül kimsen tâzî ata binse
Bayram ol durur kim kıl tevbe kılub Hakkâ dönse
Bayram ol degül kimsen 'ud 'amber dütsü kılsa
Bayram ol durur kim kimesne biş namâz kılsa
İRte, ögle, ikindi, aħşam, yatsu kılsa
Bayram ol degül kimsen dürlü ni'met yise
Bayram ol durur kimsen gür içinde nıkbaht olsa
Âhîr ta Çalab rahmet kılsa⁹

9 Yazı içinde geçen transkripsiyon harf ve işaretlerinin asılları aşağıda gösterilmiştir:

° = °	ħ = خ	š = ص
° = ع	ī = اى	ṭ = ط
ā = آ	ķ = ق	ū = او
ġ = غ	ñ = ك	z = ذ
ħ = ح	š = ث	ẓ = ض
		ẓ = ظ